UDK 811.163.6’282(497.4–18)(091)
Marko Jesenšek
Filozofska fakulteta v Mariboru

PREKMURSKA PUBLICISTIKA 19. IN PRVE POLOVICE 20. STOLETJA – MED KNJIŽNO NORMO IN TRADICIJO

Prehod prekmurske knjižne norme v narečne okvire je predstavljen najprej v prvem prekmurskem časopisu Prijatel, v dvajsetem stoletju pa še v Marijinem listu, Kalendarju srca Jezusovega in Novinah – v prvih številkah ali letnikih je bila dosledno ohranjana tradicionalna knjižna prekmurska jezikovna podoba, nato pa je sledilo soočanje z novoslovenščino, opuščanje prekmurskih jezikovnih normativov, vdiranje narečnih elementov v publicistični jezik in, med obema vojnama, sprejetje enotne slovenske knjižne norme.

In Prekmurje, the switch from the literary norm to dialect first occurred in the first Prekmurje newsletter *Prekmurje Prijatel*. In the 20th century, it is observed also in *Marijin list*, in *Kalendar srca Jezusovega* and in *Novine*. The first issues in the early years of these publications strictly adhere to the traditional Prekmurje literary norm, later however, they are faced with the new Slovenian language, gradual omission of the linguistic norms, intrusion of dialectal elements into journalistic language and, in the period between the two worlds wars, the adoption of a unified Slovenian literary norm.

Ključne besede: zgodovina slovenskega jezika, publicitični jezik v Prekmurju, knjižna prekmurščina, Področni knjižni jezik v Prekmurju, Prijatelj, Marijin list, Kalendar srca Jezusovega, Novine

Key words: History of Slovene Language, Journalistic Language in Prekmurje, Literary Language in Prekmurje, Regional Literary Language in Prekmurje, Prijatelj, Marijin list, Kalendar srca Jezusovega, Novine

1 Prekmurska publicistika, čeprav obsežna,[1] je (kot pred tem prekmurska tiskana knjiga) v slovenskem prostoru manj poznana in pogosto neupravičeno zapostavljena. Tako kot so začetki prekmurskega slovstva[2] v 18. stoletju primerljivi s Trubarjevim delom (Ferenc Temlin, Mali katekizem, 1715), je začetek prekmurske publicistike v 19. stoletju primerljiv z Vodnikovim časom (Imre Agustič, Prijatel 1875–1878) – prvemu prekmurskemu časopisu sledijo s krajšim premorom najprej cerkveni protestantski in katoliški časopisi, nato pa se jim v 20. stoletju pridružijo še politični, leposlovni in

[1] V 19. stoletju so izhajali trije časopisi: *Prijátel*, Znanoszt razserjüvajôcs mêszecsne novine, urednik Imre Agustich, Buda-Pest 1875–1877; *Muraszombat és vidéke*. Murska Sobota in njena okolica, urednik Tákacs R. István, Sobota 1884–1919, 1941–1945; *Dober pajdás*. Kalendárium po sztárom szlovenszkom jeziki, urednik Jozef Pusztai, Wellisch Béla 1899–1925.

V začetku 20. stoletja so bili najrazširjenejši *Kalendár szrca jezusovoga*, urednik Franc Ivanocy, Szombotel 1904–1944; *Marijin list*, urednik Jozsef Klekl st., Szombathely 1904–1941; *Novine za vogrske Slovence*. Drüžbeni, zabavni, podučeni list, urednik Jožef Klekl st., Szombathely 1913–1941. Po prvi svetovni vojni se je tudi v Prekmurju pojavilo več časopisov (dnevnikov, tednikov, mesečnikov in koledarjev), ki pa so večinoma izhajali le kratek čas. Prim. Franc Kuzmič, *Bibliografijo prekmurskih tiskov 1920–1988*. Ljubljana 1999.

[2] Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976.

drugi mesečniki, tedniki in dnevniki. Med njimi je »edinstven primer Kleklov tisk«, tj. katoliška periodika v Prekmurju, ki je bila najbolj razširjena in brana.[3] Kalendar Srca Jezušovoga (1903–1944), Marijin list (1904–1941) in Novine (1913–1941) pomenijo zlato obdobje prekmurske periodike, saj je do leta 1919 izšlo šestnajst letnikov Kalendarja, vsak povprečno v 4000 izvodih, petnajst letnikov Marijinega lista v približno 3500 izvodih ter pet letnikov Novin, tudi povprečno 4000 izvodov na leto, skupaj okrog 135.000 izvodov časopisov.[4] Čeprav primerjava z drugimi slovenskimi pokrajinami do konca 1. svetovne vojne kaže, da je šlo za skoraj najnižjo naklado,[5] pa je prekmurska publicistika pomembna za ohranjanje prekmurske slovenske jezikovne in narodnostne identitete konec 19. in v začetku 20. stoletja, ob razpadu avstroogrske monarhije pa so prav Kleklove Novine (ob podpori Radgonske Murske straže) odločilno navduševale prekmurske Slovence, da se prvič v zgodovini tudi upravno in politično združijo z matično Slovenijo v eni državi.[6] Franjo Baš je Novine leta 1935 imenoval za »najboljši slovenski ljudski list«.[7]

Klekl je leta 1941 zapisal,[8] da sta bila povod za izdajanje Kalendarja, Marijinega lista in Novin nasprotovanje madžarske oblasti za širjenje oz. »naročanje slovenskih knjig« v Prekmurju in dejstvo, da na začetku 20. stoletja v Prekmurju »večina našega naroda ni razumela knjižne slovenščine«. Ugotovitev lahko velja tudi za prvi prekmurski časopis Prijatel in tako se pokaže, da so štirje najpomembnejši prekmurski časopisi resnično ves čas iskali pravo mero med jezikovno normo in tradicijo, tj. med »novoslovenščino« kot skupnim slovenskim knjižnim jezikom in (starim) prekmurskim knjižnim jezikom oz. njegovim (dolgim) prehajanjem v narečne okvire.

2 Prekmurskega knjižnega jezika leta 1875, ko je Prijatel začel izhajati, že dobrih dvajset let formalno ni več bilo – pomlad narodov, ki se je v Avstro-Ogrski sredi 19. stoletja potrdila v izjemni in za kasnejše evropske razmere vizionarni enačbi *jezikovno vprašanje = politično vprašanje* (za slovenske razmere je takrat to pomenilo, da je jezikovna enotnost predpogoj za nacionalno samostojnost in, pogojno, tudi državotvornost), je zahtevala poenotenje slovenske knjižne norme na celotnem slovenskem narodnostnem prostoru. Prekmurski knjižni jezik se je združil z osrednjeslovenskim in skupna knjižna norma je postala obvezujoča tudi za skrajni slovenski severovzhod. Tega so se zavedali predvsem prekmurski katoliški pisci, ki so začutili zgodovinski trenutek ter v imenu združitve Slovenije začeli nadomeščati »stari slovenski jezik« z novoslovenščino. Prekmursko slovstvo je sredi 19. stoletja začelo prehajati v

[3] Peter Štumpf: *Jožef Klekl st. kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*, Ljubljana 2002, 137.

[4] Jožef Smej, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*. Ljubljana 1975, 328.

[5] Manj izvodov je bilo natisnjenih le še v Beneški Sloveniji – od skupno nekaj manj kot 420 milijonov izvodov je znašal delež v Prekmurju le 2,6 milijona, na Kranjskem skoraj 146 milijonov, na Primorskem 106, na Štajerskem slabih 79 milijonov, na Koroškem 24 milijonov, med ameriškimi izseljenci celo 61 milijonov, v Benečiji 600 tisoč. Prim. Ivo Lapajne, *Razvojne smeri slovenskega novinarstva.* Ljubljana 1937, 230.

[6] Marko Jesenšek, Oblikovanje publicističnega jezika v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, Ljubljana 2000, 167–175.

[7] Franjo Baš, *Novine* 1935, št. 5, str. 4.

[8] Jožef Klekel, Izročitev. *Kalendar srca Jezusovega*, 1941, 31.

narečne okvire in tako je tudi začelo zmanjkovati časa za pomembnejša umetnostna besedila in publicistiko. Protestanti na čelu s Kardošem katoliškemu vzoru niso sledili in so vztrajali, sprva podpirani in zavedeni od madžarske oblasti, v svoji knjižni različici, dokler se ni pokazalo, da se za financiranjem učbenikov, napisanih v »prekmurskem« jeziku, skriva ideja o posebnem vendskem jeziku (in narodu), ki ni slovenski. Prav neodločnost, dvojnost in različnost v jezikovnih pogledih prekmurskih katoliških in protestantskih piscev ter (ne)razumevanje nacionalnega vprašanja in političnih razmer v monarhiji, so pomikale dokončno jezikovno poenotenje v Prekmurju in Porabju na konec prve svetovne vojne vse do priključitve Prekmurja k matičnemu slovenskemu ozemlju.[9]

2.1 To je poskušal izkoristiti tudi Imre Agustič, ki je leta 1875 začel izdajati časopis Prijatel[10] v prekmurskem (knjižnem) jeziku in tako dokazal, da je bil prekmurski jezik sredi 19. stoletja dobro razvit in sposoben za ubesediljenje vseh funkcijskih zvrsti. Časopis je objavljal prispevke v prekmurskem knjižnem jeziku (»*szlovenszkom jeziku«*):

> Ete novine to pisejo, ka eto zacsavno podperativsakomi szlovenszkomi jezik gucsecsimi csloveki du ‘znost, da poetom sze taksemi narodi pot odpre na vcsenye, steri dugo vremena mao pozablen. Zato najvekski tao ete novin gorizazove te prednyate szlovenszkoga lüsztva, ka naj sze malo potrdijo »Prijatela-a« razerrjüvanyom vu ‘zitki obdr ‘zati. – Za doszta hüdo, ka nase szlovenszko lüsztvo od negda tak navajeno, ka niti za szvojo naprepomaganyesze brezi vnogo dugovanz poznanya niti te najveksi sziromak nemore bidti. (Prijatel, 1875, št. 1, str. 7–8)

Prekmurski jezik je v časopisu zavestno nadnarečno, knjižno določen. Zdi se, da gre za umetni jezik, ki je sicer po besedju in oblikah značilno slovensko prekmurski, a puristično tako prečiščen, da je postajal že težko razumljiv. Agustič se je tega vedno bolj zavedal in v budimpeštanskem jezikovnem okolju, brez neposrednega stika z govorjeno prekmursko besedo, je vedno bolj razmišljal o prevzemanju »novoslovenščine«. Agustič je bil prvi prekmurski publicist, ki je na straneh svojega časopisa pokazal,[11] kako bi tako poenotenje slovenskega jezika moralo potekati tudi v Prekmurju:

---

[9] Marko Jesenšek, Slovensko-madžarsko besedno prepletanje v Agustičevem časopisu *Prijatel. VIII. nemzetközi szlavisztikai napok, 2006. május 26–27*, (Studia Slavica Savariensia, 1/2, 2007), Szombathely 2007, 211–220.

[10] Časopis, najprej mesečnik, kasneje štirinajstdnevnik, je začel izhajati v Budimpešti 15. 9. 1875, zadnja številka pa je izšla dva dni ped urednikovo smrtjo (15. 7. 1879, Budimpešta).

[11] Regarding the language in the newspaper *Prijatel* there are three apparently exclusive tendencies: (1) in the first two years of the newspaper there are noticeable linguistic rules, which indicate that Agustič had wilfully decided on the type of literary language that had already been asserted by Prekmurje Protestants and Catholic writers; (2) an invasion of some phonetic-morphological dialectal elements is noticeable; (3) aspirations for a unified literary language (drawing closer to the Pannonian Eastern Styrian literary variant and taking on the so-called New Slovene language). Marko Jesenšek, The Language of the First Prekmurje Periodical Prijatel. V: Marko Jesenšek, *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area (the History of the Slovene Language),* Krakow 2005, 109.

> Imre Agustič je prvi žurnalist onkraj Mure. Začel je leta 1875. izdajati u Budimpešti list »Prijatel«, s početka v madžarskem, pozneje pa v slovenskem pravopisu, ker se je uveril, da se ogrski Slovenci morajo v knjigi združiti z ostalimi Slovenci tostran Mure. Agustič se je največ približeval našemu knjižnemu jeziku, ki je bil tudi znan tostran Mure. Vsi drugi književni proizvodi niso se razširili preko domačih mej.[12]

Prvi dve leti je Agustič še uporabljal madžarski črkopis, kasneje pa je sprejel slovenico, saj se je zavedal, da le enaka pisava omogoča tudi jezikovno enotnost:

> V početku je urejeval list v madžarskem pravopisu, pozneje pa od l. 1877. v našem slovenskem, ker je izprevidel, in to mu je glavna zasluga, da se ogrski Slovenci morajo v pravopisu združiti z ostalimi Slovenci. Agustič je tudi polagoma opuščal, kolikor je smel, mogel in znal, ogrsko narečje in je torej tudi pisni jezik svoj uravnaval po našem slovenskem, tako da njegov jezik ni več prekmurščina.[13]

Svoje rojake, prekmurske Slovence, je imenoval Slovene (ne Vende in ne Tote!), kar je npr. lepo razvidno iz odlomka, v katerem je tudi zanimiv podatek o sobivanju slovenskih in hrvaških prebivalcev na Ogrskem in o številu njihovih otrok, ki so se šolali v slovenskih ali hrvaških šolah. Odlomek kaže na dejanski status prekmurskega jezika (vsaj v času izhajanja Prijatela) v prekmurskem delu ogrske monarhije, ko slovenski prekmurski jezik ni bil niti prezrt niti zatiran, saj je bil uporabljan v vseh funkcijskih zvrsteh jezika, nazadnje tudi v publicistiki, in v šoli:

> Na veliko blôdnoszt ka'ze od oni, ki szo tô knigo gotovili, da od nasega krája šôl jezik po szvojom iméni (vend) nêimenüvan, nego tak je piszano, ka vu Vasvármegyövi je biló 3471 szlovenszki (»tot«, pod sterom imenüvannyom sze gornyi szloveni z-trencsénszkogavármogyöva razmijo) i 6089 horvacki solárov. Vu Zalavarmegyövi 870 szlovenszki (tot) i 6089 horvacski solárov. Nadale, ka sze Vasvármegyövi vu 13 soláj po szlovenszkom (»vend«, eti je prav imenüvano) jeziki vcsênye dr'zi.

Glede jezika je Agustič poskušal biti realen in si ni želel zamer ali celo sporov z madžarsko oblastjo. Odločno je zavračal dvojezičje v prekmurskem ogrskem delu monarhije in je spodbujal prekmurske Slovence k dvojezičnosti, ki je na stiku slovenske in madžarske jezikovne in narodnostne skupnosti povsem naravna in edino sprejemljiva rešitev. Jasno je zapisal, da se je potrebno na Ogrskem učiti madžarščine kot uradnega in večinskega jezika, tako učenje pa je tudi sam spodbujal, saj je leta 1876 izdal učbenik Navuk vogerskoga jezika za začetnike, s katerim se je v časopisu Prijatel branil pred tistimi, ki so ga napadali in mu očitali protimadžarsko držo:

> Pa csi sze tê laulaske tak dobre vôgre dr'zijo, za koj szone 'ze dávno tákso solszko knigo piszali, z-stere bi sze nasa szlovenszka deca vogrszki návcsila? Razpocste sze od csemérov hüdovolni: jaz szam piszo tákso knigo, tam szo v-solaj i z-ete knige sze zdaj Szlovenszka deca vogrszki vcsí.

---

[12] Anton Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem. Narodopisna in književna črtica*, Maribor 2006, 145.
[13] Prav tam, 180.

Agustič je bil prepričan, da prekmurski jezik ni omejen samo na zasebno in neformalno rabo, ampak njegova jezikovna zmožnost omogoča celostno komunikacijo slovenske skupnosti v ogrski državi. Tistim, ki so mu očitali, da je v svojem časopisu sovražno razpoložen do madžarske domovine, je odgovoril:

> Vrokaj máte Prijatel-a 15-szet brojov, jeli jeszte v-ednom broji kaj tásega , ka bi vász prôti vogrszkoj domovini dra'zd'o. Vszáki lehko poglédne. Ne vidi sze tém hüdovalcom, ka szlovenszki pisem vam. Kak pa te, csi nase lüsztvo drügi jezik nerazmi, scéjo tê, ka bi sze znanoszt med nasimi szloveni razsürjávalo? Nasim szlovenom né szlobodno, po njihovom maternom jeziki zvediti zgodjenja szveta? Ki tak prôti gucsijo Prijatel-i, tê szo protivniczke nasim szlovenom.

3 Tudi Kleklovi prekmurski časopisi so na začetku 20. stoletja še izhajali v prekmurskem jeziku in madžarskem črkopisu, in sicer so ohranjali skoraj stotridesetletno protestantsko jezikovno normo in predpis. V publicistiki je šlo za ohranjanje jezikovne tradicije, ki je bila normirana v Küzmičevem prevodu Nouvega zakona, kot norma in predpis je bila potrjena v številnih prekmurskih katoliških tiskih prve polovice 19. stoletja, od tam pa se je razširila v vse funkcijske zvrsti jezika, nazadnje tudi v publicistiko, kjer se je ohranjala še v 20. stoletju. V Kalendaru szrcza Jezusovoga, Marijinem listu in Novinah lahko vse do prve svetovne vojne spremljamo poskuse, da bi se prekmurski (knjižni) jezik uveljavil tudi v publicistiki. Gre za prepoznavno nadnarečno jezikovno rabo, ki kaže, da moremo pomakniti prehod prekmurskih tiskov iz knjižnega v narečni okvir v prvo polovico 20. stoletja.[14]

Vplivanjska vloga je pri vseh treh časopisih jasno izražena že v naslovu (Najszvetejsega szrca Jezusovoga veliki kalendar za lüdsztvo) ali podnaslovu (Pobozsen meszecsen liszt /Marijin list/, Pobožen, drüžbeni, pismeni list za vogrske Slovence /Novine/) in se kaže kot nazorsko katoliška, predvsem pa tudi narodnospodbujevalna in ohranjevalna.

3.1 Jožef Klekl je predstavil tako vlogo Novin v uvodniku *Na znanje*, kjer je za ohranitev slovenstva v Prekmurju in Porabju izpostavil dve najpomembnejši vrednoti, tj. vero in jezik (Novine 1918: 1):

> Novine čtejo slovenski kmeti, ki celi tjeden se trüdijo na poli, po nedelah i svetkah se pa s velikim veseljom posluhšajo. To reč vam ščemo glasiti i zün cerkvi. Zato pa vu Novinah na prvom mesti naidete pobožne misli, navuk materecerkvi. Pelati vas ščemo po krščanskoj poti, zato pa boj povedamo alkoholi, pijanstvi, razvüzdanosti, grizdosti. /. . ./.
>
> Stare dobre navade ščemo obdržati. /. . ./ Pobüdjavamo vam želo, da se včite drüge jezike, ar so vam potrebni, nego vsikdar vu obrambo vzememo naš materni jezik. Njega smo herbali, liki pole, štero obdelavamo.
>
> Vsaki dom, zrak, šteroga vu sebe vlečemo, vse decinsko igranje i trüd odrašenih, vse nam vu vüha in srca gluba i dumba vesti: Slovenec si ti. Za slovenščino se mi borimo, ar ž njov ostanemo, ka smo: pobožni,prosti, marljivi i šparavni krščeniki.

[14] Marko Jesenšek, Prekmurski publicistični jezik v prvi polovici 20. stoletja. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem : členitev jezikovne resničnosti*, (Obdobja, Metode in zvrsti, 22). Ljubljana 2003, 179–190.

Težišče programske smeri prekmurskih časopisov so načela slovenstva in če zanemarimo madžarski dvojezični tednik, je največja zasluga prekmurskega periodičnega tiska prav ohranjanje narodne zavesti med Prekmurci.[15]

Zanimivo je, da je v začetku 20. stoletja slovensko kulturo v Prekmurju gradil prav Ivanocyjev Kalendar, tisk, s katerim je madžarska oblast želela preprečiti vpliv slovenskih mohorjank med Prekmurci in jim enkrat letno ponuditi čtivo v jeziku, ki se je razlikoval od knjižne slovenščine ter tako pokazati, da njihov matični narod ni slovenski. Urednik Ivanocy pa jih je pri tem razočaral, saj je mohorjanske knjige še naprej razširjal po Prekmurju, Kalendarju pa je namenil čisto drugačno poslanstvo,[16] jasno predstavljeno v programu, objavljenem leta 1904 pod naslovom Hrana düsevna nasi Szlovenov:

> Telo cslovecse csi ne dobi zadoszta i dosztojne hrane pomali oszlabi, povejne i pred csaszom na nikoj pride. Ravnis tak dücslovecsa brezi potrebne düsevne hrane hitro opesa, razum se vkmicsi /. . ./. Ta potrebna düsevna hrana je vcsenje, dobri navuki i postene knige. Nasa szlovenszka okroglina je vu piszmeni dugovanjaj jako sziromaska i za toga volo lüsztvo vu vnogi dolaj jako osztane. Denesnji visesnji pasztir szombotelszke püspekije szo zato namenili na szpodobnoszt drüstva szv. Mohora edno drüstvo nasztaviti, steroga pozvanje bi bilo vszako leto zvün kalendariuma escse dvej knizsici dati med narod. Te knige bi razlicsna dugovanja vu sebi drzsavala; od zgodovine, od verstva, od vere, od sole, od trsztva. (str. 76)

V nadaljevanju je jasno izpostavil pomen prekmurske publicistike za obstoj in razvoj slovenskega prekmurskega jezika:

> Da je drüzstvo szamo te mogocse nasztaviti csi zadoszta kotrig sze najde: opominamo vasz z-vrejlim szrczom sze dobre szlovence vogerszke nase domovine, ne zamüjdite to dobro priliko, stera sze vam ponüja po szkrblivoszti i darovitnoszti vrloga visesnjega pasztira. Csi sze oni szkrbijo za vas jezik i njega obdrszanj, vasa duzsnoszt je nji bogati. Z sziromastvom sze niscse nemore vö zgucsati, ar nega tak velikoga sziromaka, ki vednom leti edno korono nebi mogao aldüvati za szvojo düso.«(str. 76)

Začetnik prekmurske katoliške publicistike v 20. stoletju se je s tako zastavljenim programom uprl madžarizaciji in postavil nove temelje za razvoj slovenskega jezika v Prekmurju. Leto dni kasneje (Kalendar, 1905) je bil še jasnejši, jezikovno vprašanje je zaostril in ga je postavil kot državljansko pravico, ki je zakonsko določena:

> Pride csasz, i ne je dalecs, gda bomo vu nasen maternom jeziki csteli dobra, csedna, postena, düsi i teli hasznovita dela /. . ./. Doszta szo probali I nikaj szo ne mogli, ar je 4000 kalendarov med malim szlovenszkim narodom razsirjenih zse prvo leto. /. . ./ Csi sze najdejo nisterni priszatelje in eden-dva dobrocsinitela, steriva nam vu zacsetki na pomocs prideta z podporov: niscse nemre prebraniti, da vszaki bode csteo kaj dobroga vu szvojem jeziki, **ar pravda szvetszka nase domovine nam zagvüsa nüc nasoga jezika materinoga**. (str. 117– 118)

[15] ». . . prekmurski periodični tisk /je/ skupno z mohorsko in drugo slovensko knjigo budil in gojil spoznavanje pripadnosti Prekmurcev k slovenskemu narodu in tako zbiral narodne sile v duhu zedinjene Slovenije.« Ivan Škafar, Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. *Dialogi VI.* Maribor 1970, 562.

16 Ivan Škafar, nav. d., 562.

Kalendarjevo poslanstvo je tako preraslo verske in cerkvene potrebe, saj je postalo jasno, da je njegov končni cilj rešitev narodnostnega vprašanja prekmurskih Slovencev na Madžarskem – jezikovno vprašanje je izenačil z narodnostnim in napovedal enakopravnost jezikov in narodov:

> Jezik je samo ser na vcsenje i na napredüvanje i eden je telko vreden, kak drügi. /…/ Pravda naturalszka je vszem jezikom ednako pravico dala, i sto proti toj pravdi dela, jako kratkoga pogleda cslovek more biti (str. 122).

Leta 1906 je ponovno izpostavil vprašanje (knjižnega) jezika v Prekmurju in opozoril, da je jezikovno vprašanje najtesneje povezano z narodnostnim:

> Najveksa neszpametnoszt, csi ne hüdo nakanenje, je zseleti, naj sze recs bozsa glaszi vu jeziki, steroga lüdsztvo ne razmi /…/. Pri prosztom lüsztvi je to materinszki jezik. Niksa oblaszt ne szme i ne more prisziliti dühovne pasztire, naj szvojim ovcam, bojdi szi te sze odrasztsenim ali malim, vu tihinskom jeziki razlagajo navuk Goszpodnov. (str. 105)

Leta 1907 je Ivanocy zato lahko zadovoljen zapisal:

> Sto bi szi to pred nisterimi leti miszlo, ka bi vi kalendar meli na vasem jeziki. Na vasem jeziki je szpiszan, vase nevole szo popiszane, na vase potrebcsine sze pomocs dava – te kalendar je poszebno za szlovenszko krajino szpiszan.

Ivanocy je ves čas poudarjal, da je slovensko ljudstvo »eno po svojem izvoru, jeziku in rodovni značilnosti«,[17] zato je v Kalendaru skupaj s kasnejšim urednikom Kleklom iskal pravo jezikovno mero, ki je vodila do jasnega cilja: združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom in postopno poenotenje knjižnega jezika na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju. Kalendar je pri tem rahljal arhaično prekmursko knjižno normo z zavestnim vnašanjem narečnih elementov v jezikovni sestav prekmurskega publicističnega jezika, hkrati pa je postopoma objavljal tudi besedila, napisana v knjižni slovenščini ter tako omogočil lažje poenotenje slovenskega jezika, ki je bilo še bolj intenzivno na straneh Kleklovih Novin. Povezovanje lažjega »pratikarskega« branja s sporočilno zahtevnejšimi prispevki v Novinah je bilo v Kalendarju ves čas prisotno in kaže, da je šlo za sistematično načrtno vzgajanje prekmurskih bralcev in navajanje na knjižni jezik tudi v pozivih na branje prekmurskih časopisov – leta 1920 je na platnicah Kalendarja še vedno prisotna spodbuda, da je potrebno skrbeti za (slovenski knjižni) materni jezik: *Poznate Vi »Novine«? Naročite si je pri vredništvi v Dolenci. Slovenci podpirajte vaš materni jezik*.

3.2 Bolj umirjen pa je bil glede jezikovnega vprašanja Marijin list, tj. nabožni mesečni cerkveni časopis z navidezno jasnimi verskimi cilji: spoznati Marijino čaščenje, poiskati pot od Marije do Jezusa in iz načrtovanih dohodkov zgraditi samostan. Skrb za slovenski jezik je bila najbolj očitno izpostavljena ob deseti obletnici lista, ko je Klekl spregovoril o madžarizaciji in pritiskih na prekmurski slovenski jezik v ogrskem delu cesarstva ter pri tem tudi v Marijinem listu opozoril na enačenje jezikovnega in nacionalnega vprašanja v Prekmurju na prelomu 20. stoletja:

[17] Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. V: Vinko Škafar (ur.), *Ivanu Škafarju v spomin*, Maribor 2004, 28.

V tistih razmerah, gda je izobraženomi človeki slovenski gučati, ali pisati teliko pomenilo skoro, kak domovino zatajiti, v tistom časi. Gda so besno pisali proti slovenskim knigam, gda je poleg düšne vesti mogo vsaki dühovnik naznaniti, ka misli od knig »družbe sv. Mohora« – če ne so protivne vogrskoj državi, – v tistom časi, gda je te pobožne drüžbe knige po novinah samo zato osoda zadela, da so vogrskoj državi sovražne, ka v kalendaraj je ne bio naznanjen na augusta 20-ga svetek svetoga Štefana vogrskoga krala /…/, pravim, v teh žalostnih dnevah misliti na izdajo slovenskoga lista bi poleg sodbe zdrave pameti predrzno delo bilo tem bole, da so dühovniki slovenski vsi, posebno pa ništeri, ki neso zakrivali lübezen do svojega maternoga jezika, gor do ministerstva bili obtoženi od nikih liberalov – Bog se njim smiluj živim i pokojnim – kak da bi šteli slovensko krajino od vogrskoga odtrgati i ne vem kam prikapčiti. (Marijin list, 1914, št. 1, str. 3)

3.3 Novine so bile jezikovno najbolj odločne, Klekl je v njih jezikovno vprašanje najbolj zaostril. »Vera in ljübav do maternoga jezika! To more vaše geslo, vaša dužnost biti v prvoj vrsti, Slovenci!«[18] Novine so bile edini prekmurski časopis, ki je utrjeval predvsem prekmursko knjižno normo. Agustičev Prijatel je v sedemdesetih letih 19. stoletja ustvaril povsem svoj jezikovni sistem, ki se je opazno razlikoval od knjižne norme prekmurskega knjižnega jezika, Marijin list in Kalendár pa sta bila izrazito narečna in jezikovno neenotna. Klekl st. se je zato pri urejanju Novin najprej odločil za uresničitev prepoznavnega prekmurskega publicističnega jezika, temelječega na normi in predpisih prekmurskega knjižnega jezika:

Pa če naš bogati slovenski i hrvatski rod ma reč pripravno, zakaj bi je ne prek vzeli? Dva Küzmiča, Košič, Augustich so tü tak delali. Pitam, zakaj je ta velka zagriženost. (Novine, 16. 3. 1919, str. 1)

Po priključitvi Prekmurja k matični domovini se je zavedel, da je slovenski jezik potrebno poenotiti, zato je začel svoje bralce na to tudi postopno navajati, hkrati pa jih je spodbujal, naj ohranijo prekmurščino kot narečje, ki je sposobno tudi za pisno ustvarjanje:

Pobüdjavamo vam želo, da se včite drüge jezike, ar so vam potrebni, nego vsikdar vu obrambo vzememo naš materinski jezik. Njega smo herbali, liki pole, štere obdelavamo /. . ./. Slovenec si ti. Za slovenščino se mi borimo, ar ž njov ostanemo, ka smo: pobožni, prostni, marljivi i šparovni krščeniki. (Novine, Na novo leto 1918, str. 1)

Pred tem v Novinah ni skoraj nič napisanega o jeziku, čeprav je v Gornji Radgoni izhajajoča Murska straža postavljala jezikovno vprašanje kot nacionalno, se ukvarjala z zgodovino slovenskega jezika in poskušala pojasnjevati dve knjižni normi na Slovenskem v 19. stoletju in potrebo po enotnem slovenskem knjižnem jeziku v kraljevini Jugoslaviji.[19] Po priključitvi Prekmurja k matični domovini je Klekl še vedno ohranjal in spodbujal prekmurščino v Novinah, vendar ne kot knjižni jezik, ampak kot narečje:

Mi stojimo na domačih tlah, nam je lübleno, ka raste vu Mörskih dolinah i na bregah do Rabe. Vsaki jezik vu svojem dialekti je lep, – to je prava pot srca prostih lüdih i to interesira

[18] Jožef Klekl, Dragi Slovenci, *Novine,* 1919, št. 33, str. 1.
[19] Marko Jesenšek, Borko in vprašanje prekmurskega jezika, *Dajnkov zbornik*, Maribor, 114.

> vučenjake, ki prigihavajo razglašna dialekte. Ne san jas proti pismenoj reči, nego či svojo reč mamo i je lepa i dobr, zakaj bi jo zavrgli? (Novine, 6. 1. 1918, str. 4)

Ker je tako postopoma, vendar načrtno uvajal slovensko knjižno normo, je napočil tudi čas, ko je v Novinah lahko objavil, da bo časopis prinašal tudi sestavke v slovenskem knjižnem jeziku:

> Ker se v naših šolah poučuje književna slovenščina i je zlasti med mladinov vedno več takih, ki to slovenščino obvladajo in radi čitajo spise, ki so napisani v njej, sta se g. izdajatelj in urednik sporazumela v tem, da bo ena stran Novin tiskana v književni slovenščini. (2. 1. 1930, str. 7)

Klekl je pokazal pravi posluh za navajanje svojih rojakov na knjižno slovenščino, ki jo je sprva spretno ponujal v krajših novicah iz ljubljanskih časopisov tako, da jo je le delno prilagajal prekmurščini:

> Spanska bolezen. Slovenec pise: Novo ime – stara bolesen. Leta 1888. je ležalo vse od bolezni, šteroj so rekli ‘influenta‘ /. . ./. Bolezen je nevarna, dönok spominajo londonski zdravniki, da naj se vleže bolnik, kda jo občuti. Na vadno se vrti betežniki tüdi v glavi. Teda je čas, da ide v postelj.Z jestvino ga ne trbe siliti, je najboljše, da se žalodec izčisti. Dober je mrzel bezgov tej. Sadni odcedki so dobri, a le malo. Bolezen se more izpotiti (vözošvicati). (Novine, 18. 8. 1918, str. 2)

Kasneje je ponudil nekaj slovenskih knjižnih verzov, nadaljeval je s prozo in jezikovno nepopravljenimi novicami iz slovenskih časopisov, na koncu pa so Novine dobile prilogo *Pomoč*, tj. glasilo agrarne in gospodarske zadruge, ki je bilo tiskano v slovenskem knjižnem jeziku.

4 Spoznanje, da se je prekmurski knjižni jezik 18. in 19. stoletja poenotil z osrednjeslovenskim, da je tudi v Prekmurju sprejeta enotna slovenska knjižna norma in da se je socialnozvrstno prekmurščina ustalila v neknjižnem jeziku tako kot ostala slovenska narečja, je do prekmurskih bralcev prihajalo počasi, vendar uspešno. Pri tem je imela Kleklova publicistika največ zaslug in ko se je njen čas že počasi iztekal, je lahko brez težav izhajala v slovenskem knjižnem jeziku, vendar s poudarjeno skrbjo, da ohrani živi govor, tj. prekmursko narečje. Koledar je tako leta 1941 še vedno objavljal besedila z naslov npr. Motovöuske prijlike, vendar že s podnaslovom Zapisano v slavečkem narečju.

Literatura

Marko Jesenšek, 1998: Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes.* Budimpešta: Košičev sklad. 121–138.

– – 1999: Jezik v prvem prekmurskem časopisu Prijatel. *Logarjev zbornik : referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. (Zora, 8). Maribor: Slavistično društvo. 327–343.

– – 2000: Oblikovanje publicističnega jezika v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 167–175.
– – 2003: O jezikoslovnem delu Avgusta Pavla. *Avgust Pavel.* (Zora 24) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 33–55.
– –2004: Prekmurski publicistični jezik v prvi polovici 20. stoletja. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem : členitev jezikovne resničnosti*, (Obdobja, Metode in zvrsti, 22). Ljubljana.
– – 2005: Nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika. *Slavistična revija.* 1–12.
– – 2007: Slovensko-madžarsko besedno prepletanje v Agustičevem časopisu Prijatel. *VIII. nemzetközi szlavisztikai napok, 2006. május 26-27*, (Studia Slavica Savariensia, 1/2, 2007). Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola. 211–220.
Vida Jesenšek, 1998: *Okkasionalismen: ein Beitrag zur Lexikologie des Deutschen*,
(Zora, 2). Maribor: Slavistično društvo: Slovensko društvo učiteljev nemškega jezika.
– – 1998a: Zur Leistung der okkasionellen Lexik im politischen Pressekommentar. *Mediendiskurse : Verbal-Workshop Graz 1996*, (Sprache im Kontext, Bd. 5). Frankfurt am Main: Lang. 133–140.
Franci Just, 2000: *Med verzuško in pesmijo.* (Zbirka Podoba Panonije) Murska Sobota: Franc-Franc.
Tomo Korošec, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva.* Ljubljana: Kmečki glas.
Vilko Novak, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva.* Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
– – (ur.), 1985: *Ivanocyjev simpozij v Rimu.* Ljubljana: Slovenska bogoslovna akademija v Rimu.
Martina Orožen, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika.* Ljubljana: Filozofska fakulteta.
– –1996a: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju.* Ljubljana: Filozofska fakulteta.
– – 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli.* (Zora 26) Maribor: Slavistično društvo Maribor.
Jožef Smej, 1975: *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga.* Maribor: disertacija.
Ivan Škafar, 1970: Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. *Dialogi,* Maribor. 463–573, 554–571.
– – 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919.* Ljubljana: SAZU.
Vinko Škafar (ur.), 2004: *Ivanu Škafarju v spomin*. Maribor: Postulatura.
Peter Štumf, 2006: *Jožef Klekl st. (1874–1984) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju).* Ljubljana: Salve.
Anton Trstenjak, 2006: *Slovenci na Ogrskem.* Maribor: Pokrajinski arhiv.

Summary

Journalistic Language in Prekmurje in the Nineteenth and the First Half of the Twentieth Centuries Between Literary Norm and Tradition

Journalistic Language in Prekmurje in the Nineteenth and the First Half of the Twentieth Centuries: Between Literary Norm and Tradition

Journalistic language began to develop in Prekmurje towards the end of nineteenth century. The Catholic side had already adopted a unified Slovenian language at the time, which is why it was expected that the (Catholic) newspapers in Prekmurje would be published in the unified

Slovenian literary language; however, that was not the case. The journalistic language went through the same stages as other genres, i.e., from the initial use of the Prekmurje language to the relatively quick unification of the literary norm. This linguistic delay in journalism was not perceived as a disturbance. On the contrary, it can be seen as a concise summary of the century-long development of the Prekmurje literary language. This included its move toward the central Slovenian language as well as mutual intertwining of the two variants. The final stage involved the unification of the Slovenian language and the retreat of Prekmurje literary work to dialectal contexts, which represent an interesting standard of linguistic regionalism of the time. The unified literary norm, on the other hand, represents the so-called modern aspect in the Slovenian literary language of the second half of the nineteenth century.

After 1920 the unified Slovenian literary norm began emerging in Prekmurje publications. This represented as much of a novelty in Prekmurje as did the formation of the Prekmurje literary language in the eighteenth century. The archaic Prekmurje literary language was marginalized and quickly lost the status of a regional literary language. As such, it almost completely disappeared from written communication (the only exception being the last volumes of *Kalendar* at the end of the 1930s and during World War II). This effectively solved the issue of linguistic particularism raised by the dual literary norm in Prekmurje.